

Velâyet Mühürü

*İbn Arabî Öğretisinde
Nübüvvet ve Velâyet*

MICHEL CHODKIEWICZ

ÇEVİRİ: BİROL BİÇER

SUFI
KİTAP

**VELÂYET MÜHRÜ
(HÂTEM-İ EVLİYÂ)**

İbn Arabî Öğretisinde Nübüvvet ve Velâyet

Michel Chodkiewicz

Tercüme: Birol Biğer

Michel Chodkiewicz

Fransa'ya 1832'de göç etmiş Katolik dinine mensup Polonyalı asilzâde bir ailenin çocuğu olarak 1929 yılında Paris'te dünyaya geldi. Eğitiminin önemli bir bölümünü Fransa'da tamamladı. Genç yaşlarında dinî-manevî sorgulamalara yöneldi, içinde doğduğu geleneğin cevapları onu tatmin etmedi. Manevi arayışlarının tesiriyle Kuzey Afrika ve Arap ülkelerine yaptığı bir seyahat sırasında İslam dinini daha iyi tanıma imkânı buldu ve tasavvufu keşfetti. İslam tasavvufu konusunda uzman bir rahip olan Asin Palacios ve Rumen asıllı bir şeyh olan Michel Valsan sayesinde Muhyiddin İbn Arabî'nin öğretilerini tanıdı ve bu alanda derinleşti. Tasavvuf araştırmaları üzerinde yoğunlaşan bir yayınevi olan Edition du Seuil ile İbn Arabi Society'nin kurucuları arasında yer aldı. Yayıncılık yaptı, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Füsûsü'l Hikem* çalışmalarında bulundu. Batı'da önde gelen tasavvuf araştırmacıları arasında yer alan Chodkiewicz, uzun yıllar Fransız hükümetlerine İslâm ve Müslümanlara yönelik meselelerde danışmanlıkta bulundu. 2020 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşan Michel Chodkiewicz arkasında *Sahilsiz Bir Umman: Hakikat, Şariat ve İbn Arabi; Velâyet Mübrû, İbn Arabî Öğretisinde Nübüvvet ve Velâyet; Emir Abdülkadir'in Tasavvufî Yazıları (tercüme ve şerh); Evhadüddin Balyânî-Risâletü'l-Ahadiyye (tercüme ve şerh)* gibi çaplı araştırma kitapları bıraktı.

Birol Biçer

Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu ve bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu. Mesleki hayatına gazeteci olarak devam etti. *Nokta, Yeni Aktüel, Forbes Türkiye* gibi dergilerde muhabir ve editör olarak görev yaptı. Din-tasavvuf konuları başta olmak üzere birçok alanda yazılara imza attı, makaleleriyle çeşitli kitaplara katkıda bulundu. Daha önce, Fransız Bâtınlık araştırmacısı Antoine Faivre'in *L'Esotérisme (Giz ve Işık - Batılı Ezoterizm'in Tarihi)*; tasavvuf ve İbn Arabî araştırmacısı Claude Addas'ın *La Maison Muhammedienne (Ehl-i Beyt-i Muhammedi - Tasavvufî Hz. Peygamber'e Muhabbet ve Bağlılık)* adlı eserleri Türkçeye tercüme etti. Halen *Lacivert* dergi yazı işleri müdürlüğünü yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ / 11

I. MÜŞTEREK BİR İSİM / 29

II. “SENİ GÖREN BENİ GÖRMÜŞTÜR” / 41

III. VELÂYET TABAKASI / 69

IV. HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE / 83

V. PEYGAMBERLERİN VÂRİSLERİ / 101

VI. DÖRT EVTAD / 118

VII. VELÂYETİN EN YÜKSEK MERTEBESİ / 136

VIII. ÜÇ HÂTEM (MÜHÜR) / 152

IX. MUHAMMEDÎ HÂTEM-İ VELÂYET / 167

X. ÇİFTE URUC / 190

Yol ehline ithafen bir hatıra...

Sahih-i Müslim’de Resulullah’ın şöyle buyurduğu nakledilir: “Allah güzeldir, güzeli sever. Zaten âlemi halk eden ve mevcut kulan O’dur. Bu sebeple kâinat külliyyen ve mükemmel derecede cemildir (güzel). Onda zerre kadar çirkinlik, abeslik bulunmaz. Aksine, Hakk Teâlâ tüm kemâlâtı ve tüm güzelliği onda icmâ etmiştir [...] Ehl-i keşf onda sadece Hakikat-i İlâhîyyenin sûretini temaşa eder [...] zira her cemalde tecellî eden, her izin işaret ettiği, her gözün balktığı, her mahbupta muhabbet edilen Hakk Teâlâdır [...] Bütün kâinat O’na ubûdiyyette bulunur, O’nun önünde secde eder ve O’na hamd u senâda bulunur. Dillerin söylediği bir tek O ve kalplerin arzuladığı sadece O’dur [...] Öyle olmasaydı hiçbir Resul, hiçbir Nebî evlâd u ıyâlini sevemezdi.

İbn Arabî, Fütûhâtü’l-Mekkiyye

(III. fasıl, s. 449-450)

ÖN SÖZ

1845 yılında Leipzig’de Silvestre de Sacy’nin öğrencisi Gustav Flügel¹, Cürcanî’nin² *Târifât’ına* ilâve olarak *Definitiones Theosophi Muhjied-din Mohammed b. Ali vulgo Ibn Arabî dicti* (İbn Arabî namıyla mâruf Muhyiddin b. Ali’nin teozofi³ târifleri) başlıklı kısa bir tetkik neşreder. Bu birkaç sayfalık tetkik vasıtasıyla İbn Arabî’nin Malatya’da 615/1218’de kaleme alınan eseri sessiz sedasız bir şekilde Şarkiyat (Oryantalizm) sahasına dâhil olur.⁴ Bununla birlikte, daha çaplı ilk çalışmaların yapılması biraz daha zaman alacaktır. Bunun için Nicholson’ın Londra’da *Tercümanü’l-*

1 Çn: Alman şarkiyatçı, (1802-1870).

2 *Târifât’ın* Flügel neşriyatı *Definitiones Sejjidi Shen Ali b. Mohammed Dschordshani* başlığı altında no: 8’de XXXVIII fasıl ve 356 sayfa olarak yayınlanmıştır.

3 Çn: Tanrı-kâinat-insan ilişkilerini ezoterik ve kadim bilgilerden de istifâde ederek açıklamaya çalışan yarı bâtinî, yarı felsefî disiplin.

4 Görünüşe göre, başka en az iki baskısı bulunan (Kahire 1357, Haydara-bad, 1948) *Kitâbü’l-İstîlâhâtü’s-Sûfiyye* veya *Kitab Istîlâhü’s-Sûfiyye*’dir. Rabia Terri Harris tarafından yapılan tercümesi *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabî Society*, Oxford, 1984, cilt III, s. 27-54’te neşredilmiştir. Bizzat bu risâlenin metniyle alakalı olmayıp kitaba dair bir rumuzun hatalı yorumlanması tercümanın bu eserin sadece bir kısmının İbn Arabî’nin kalemin-den çıkmış olduğunu ileri sürmesine yol açar. *Oysa Istîlâhat’ın* mevsukiyeti aslında şüphe götürmemektedir. Şehit Ali 2813/24 imzalı el yazması elbette tamamlanmamıştır, ancak risâlenin metni bütünüyle *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’nin LXXIII. bâbında (II, s. 128-134) bulunur ve bizzat İbn Arabî tarafından yazılmış bir el yazması mevcuttur.

Eşvak'ı (Şevklerin Tercümanı) tercüme ve neşredebceği 1911'e kadar beklemek gerekecektir. İbn Arabî'ye atfedilen bir başka eser olan "Ahadiyyet Risâlesi" (*er-Risâletu'l-Ahadiyye*) 1901'de Weir tarafından İngilizceye, 1907'de ise Ivan-Gustav Agueli (Abdül-Hâdî) tarafından İtalyancaya ve 1910'da Fransızcaya tercüme edilir. Ne var ki bu atıf yanlıştır ve birçok hataya yol açacaktır.⁵

1919 yılı ise gayet verimli geçer: Henrik Samuel Nyberg, uzun bir mukaddime eşliğinde *Kleinere Schriften des Ibn al-Arabî*'yi (İbn Arabî'nin Kısa Risâleleri) Leidende neşreder; Asin Palacios ise İspanyol Kraliyet Akademisi'nde *Escatologia Moslema en la Divina Comedia*'nın (İlâhî Komediya'da Müslüman Eskatolojisi) ilk uyarlamasını oluşturan oldukça kayda değer bir tebliğ sunar ve İbn Arabî'nin Dante üzerindeki etkisi üzerine bir faraziye ileri sürerek bugüne dek sürececek olan tartışmalara yol açar.⁶ Daha sonra bir dizi tetkik çalışması onu 1931'de - başlığının hiç belli etmediği üzere tamamıyla İbn Arabî'ye hasredilmiş olan - *El Islam cristianizado*'yu (Hristiyanlaştırılmış İslâm) neşretmeye sevk eder.⁷ Sadece (kapak sayfasında yer almayan) alt başlık bu eserin muhtevasının niteliğini göstermektedir: *De Estudio del sufismo a través de las obras de Aben Arabî de Murcia* (Mürsiyeli İbn Arabî'nin eserleri üzerinden tasavvufun tetkiki). 1939'da Cambridge'de

5 Bu mesele ile ilgili olarak, Evhadüddin Balyanî, *Épître sur l'Unité Absolue (Risâle-i Vahdet)*, Paris, 1982 tercümemizin mukaddimesine atıfta bulunuyoruz.

6 Miguel ASIN PALACIOS, 1924'te *Escatologia Moslema*'nın (Müslüman Eskatolojisi) (Madrid-Granada) baskısına eklenmiş bir *Historia critica de una polemica* (Bir tartışmanın tenkidî tarihçesi) da neşretmiştir. Bu meselenin durumuyla alakalı olarak, M. RODINSON'un *Revue de l'histoire des religions* (Dinler Tarihi Mecmuası), cilt CXL, no: 2, 1951, s. 203-236'te neşredilmiş "Dante et l'Islam d'après des travaux récents" (Son çalışmalar muvacehesinde Dante ve İslâm" başlıklı makalesine başvurulabilir.

7 Sadece (kapak sayfasında yer almayan) alt başlık bu eserin muhtevasının niteliğini göstermektedir: *Estudio del sufismo a través de las obras de Aben Arabî de Murcia* (Mürsiyeli İbn Arabî'nin eserleri üzerinden tasavvufun tetkiki). Pek çok eksiği olan bu tetkikin Fransızca bir tercümesi 1982'de *L'Islam christianisé* (Hristiyanlaşmış İslâm) başlığı ile Paris'te yayınlanmıştır.

Mısırlı bir araştırmacı olan Ebû'l-Âlâ Afîfî imzasıyla sunulan *The Mystical Philosophy of Muhyid-din Ibnu'l Arabî* (Muhyiddin İbn Arabî'nin mistik felsefesi) şüphe yok ki *Fütûhât*'ın müellifi hakkında Batılı bir üniversitede müdafaa edilen ilk tezi teşkil eder. II. Dünya Harbi sonrasındaki yıllar ise metinlerin, tercümelerin ve eserlerin ardı ardına neşriyatına sahne olacaktır.⁸ Bunların çoğundan bu kitapta bahsedilecektir. Henry Corbin'in, *L'Imagination Créatrice dans le soufisme d'Ibn Arabî* (İbn Arabî'nin sûfizm telakkisinde yaratıcı muhayyile) (Paris, 1958) ve Toshihiko Izutsu'nun İbn Arabî ile Lao-Çu'yu mukayese ettiği bir çalışması olan *Sufism and Taoism* (Tasavvuf ve Taoculuk) (Tokyo, 1966) adlı eserlerini bu sahada edindikleri şöhrete binaen şimdilik burada zikretmekle yetinelim.

İslâm araştırmacılarının İbn Arabî'ye yaklaşımları başlarda oldukça ihtiyatlı olur. Hatta şarkiyatçı Louis Massignon'un daha sonra talebelerine de sirâyet edecek olan inatçı bir garezi bile söz konusudur. Daha müspet yaklaşan müellifler dahi İbn Arabî'den bir hayli istihfafla bahsederler: Onun "Müslüman Şark'ın en büyük mutasavvıfı" olduğunda mutabık olmakla birlikte Clément Huart onun "ıfrata kaçan hayal gücünden"⁹ tedirgin olur. "Şark'ta geçmişte olduğu kadar günümüzde de giderek artan bir revaç gördüğünü" kabul eden Carra de Vaux, muhtevâsına temas etmeye pek meyilli görünmeyen muğlak bir övgüyle onu şöyle târif eder: "Bu bağdaştırmacılığın kendince bir câzibesi var; ifade tarzı bütünüyle hislere hitap ediyor, hareket ve hayat dolu."¹⁰

8 Son on beş yıldır (1970-1985 arası) Batı lisanlarında İbn Arabî ile alakalı olarak neşredilmiş eserlerin tafsilatlı bir şekilde malumatlandırılmış tenkidî bir fihristini, *Journal of American Oriental Society*'de (Amerikan Şark Cemiyeti Günlüğü) çıkan James. W. Morris imzalı "*Ibn Arabî and his Interpreters*" (İbn Arabî ve Şârihleri) başlıklı makalede bulmak mümkündür.

9 Clément HUART, *Littérature arabe (Arap Edebiyatı)*, Paris, 1923, s. 275.

10 Alexandre CARRA DE VAUX, *The Thinkers of Islam* (İslâm mütefekkirleri), Paris, 1923, IV, s. 218-223.

Mütedeyyin bir papaz olan Asin Palacios¹¹ ise İbn Arabî'yi çölün hikmetli üstatlarından istifade ederek Katolik maneviyatına katkıda bulunmuş Mesihsiz bir Hristiyan olarak telakkî ederek bugün “ört-bas etme sanatı” olarak tâbir edilen şeyi gayet usturuplu bir şekilde tatbik eder. Afîf ve ardından çok daha anlaşılır bir şekilde İzutsu esere esas itibarıyla felsefî ve dolayısıyla yalın bir şerh getirirler. Tüm bu şârihlerin açık ara en incelikli olanı Corbin ise bu hatalı bakış açısına kapılmaz ama o da Sünnî olduğunu beyan eden İbn Arabî'nin metinlerinden ortaya gizli bir Şîî çıkarmaya çalışır ve onun sonradan tashih edilmesi gereken olan bir tasvirini sunar.

Şurası bir gerçektir ki İbn Arabî'nin şahsında velâyet ile dehânın birleşmesini, oldukça muhtelif ilimlerle edebî türlerin eserlerinde âhenkle imtizacını ve her şeyden önce bu durumun mâhiyetini ve cesâmetini idrak etmek hayli müşkül bir iştir. İbn Arabî'nin eserlerinin külliyatı henüz tam mânâsıyla tespit edilememiş olsa da Osman Yahya'nın çalışmaları sayesinde sağlam temeller üzerine oturtulabilmiştir. Bu bibliyografya asılsız veya şüpheli metinler çıkarıldıktan sonra dört yüzden fazla eseri ihtivâ etmektedir. Bazıları sadece kısa risâlelerden müteşekkildir. Diğerleri ise bizim yüzlerce sayfamıza hatta *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin olduğu gibi binlerce sayfamıza denk gelmektedir. Ancak tamamlanmamış olmasına rağmen altmış dört cilde ulaşan bir Kur'an tefsiri de dâhil olmak üzere kayıp olduğu düşünülen eserleri de ilâve edilseydi bu liste önemli ölçüde uzardı. Netice itibarıyla İbn Arabî'nin tercümeihâli hâlen tamamlanabilmiş değildir. Müslüman müellifler veya Oryantalistler tarafından hakkında yazılanlar ise çok kifâyetlessiz kalmakta ve onun eserlerinden baş-

11 Çn: İspanyol müsteşrik, Endülüs İslâm kültürü ve Arap dili uzmanı bir papaz olan Don Miguel Asin y Palacios (1871-1944) bu kitabın müellifi Michel Chodkiewicz'in hayatında dönüm noktalarından birini teşkil eder. Chodkiewicz'in İbn Arabî ve öğretisiyle tanışması ve bu sahaya yönelmesinde kilise menşeli bir akademisyen olan ve bilhassa Endülüslü mutasavvıflar üzerine tetkikleriyle bilinen Palacios ve çalışmalarının büyük tesiri olmuştur.

lamak üzere istifade edilebilir kaynakları hem etraflıca ve hem de tenkidî bir şekilde değerlendirememektedir.¹²

Şimdilik bu kadarıyla iktifâ ederek burada birkaç mihenk taşını kaydedelim. Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-Arabî el-Hatimî et-Taî hicrî 27 Ramazan 560 (7 Ağustos 1165) tarihinde Mürsiye’de doğdu. Aynı günlerde VII. Louis’nin hüküm sürdüğü Fransa’da, iki yıl önce başlamış olan Notre-Dame de Paris katedralinin inşası sürüyordu. Müslüman İspanya’da Murâbitlar hânedanı sonuna yaklaşıyor, yerlerini Muvahhitler almaya başlıyordu. Mısır’da Selahaddin Eyyûbî’nin yerine geçmeye hazırlandığı Fatımiler hânedanının sonu gelmişti. Doğu Sibirya’da Onon Nehri kıyılarında Cengiz Han doğalı sadece birkaç yıl olmuştu; bir asırdan kısa bir süre sonra ise torunu Hülâgû, Bağdat’ı târumar edecek ve son Abbasî halifesini idama gönderecekti.

İbn Arabî gençlik yıllarını ailesinin 568/1172’de yerleştiği İşbiliye’de (Sevilla) geçirir. Yaklaşık on altı yaşından itibaren “Tarîk’e intisap eder”¹³ ve Endülüsün tasavvuf şeyhlerine devam etmeye başlar (Bunlardan elli kadarından *Ruhü’l-Kuds* adlı eserinde bahsedecektir).

Bu intisabı, ehlullahın fevkalâde malumu olan ve bu yolda müptedî olanların içine düştüğü bir gevşeklik devri (*fetret*) takip eder.¹⁴ Bu devresinde gördüğü bir rüyâ heyecanını yeniden alevlendirir ve gayretini kamçılar. Bu gayretle türbelerde uzlete çekilir, îtikâfa girer.¹⁵ Yirmi yaşına geldiğinde (muhtemelen İbn Rüşd ile karşılaştığı devir) - tasavvuf ıstılâhatında Hakk’a ulaştıran sülûk

12 Claude CHODKIEWICZ-ADDAS’ın hazırladığı tezin İbn Arabî’nin hayatı ve muhiti hakkında daha derinlemesine bir araştırmaya yer verdiği söylenebilir.

13 *Fütûhât*’tan (II, s. 425) bir fasıla göre bu “Yol’a intisap” tarihi hicrî 580 olarak görünmektedir. Yine de farklı yerlerdeki işâretler İbn Arabî’nin “tasavvufa intisabının” aşağı yukarı bu tarihten birkaç yıl önce tahakkuk ettiğini düşündürmektedir.

14 *Fütûhât*, IV, s. 172.

15 *Fütûhât*, III, p. 45.

mertebelerini ifade eden - manevi *makamât*ın bir kısmını çoktan aşmış ve fevkâlade füyûzata mazhar olmuş hâldedir.¹⁶ Önceleri Endülüüs topraklarıyla mahdud kalan manevi maksatlı seyahat ve ziyaretleri 590/1193'ten itibaren Mağrip'e kadar uzanmaya başlayacak ve altmış yaşına kadar daimî bir göçebe hayatı sürdürecektir. Bu şekilde onu 590'da Tunus ve Tilimsan'da, 591'de Fes'de, 592'de İşbiliye'de, 593'te ve 594'te yine Fes'de, 595'te Kurtuba'da (Cordoba) buluruz. 597'de Fas'a döner. 598'de Mürsiye'de, ardından Sala'da (Salé), ve daha sonra ise (eserlerinin kati bilinen altmış kadarını kaleme aldığı) hayatının Garp'taki devresinin nihayete ereceği Tunus'ta bulunur. Marakeş'te zuhur eden bir rüyet¹⁷ ile kendisine Şark'a gitmesi buyrulur. Bunun üzerine İbn Arabî, bir daha geri dönmek üzere Mağrip'ten ayrılır. Yine 598 senesi içinde (Hristiyanî takvime göre 1201-1202), ardı ardına Kahire'de, Kudüs'te ve nihayet, bu kitapta bahsedilecek olan büyük bir manevi hadisenin zuhur edeceği Mekke'de bulunur. 599-600 arasında Hicaz'da kalır, sonra tekrar yola çıkar; Musûl, Bağdat, Kudüs (601); Konya, el-Halil (günümüzde Hebron) (602) ve Kahire'de (603) konaklar. 604'te Mekke'de, 606'da Halep'te, 608'de Bağdat'ta ona bazı müritleri refâkat eder, onu her gittiği menzilde başkaları beklemektedir.

Emirler onun maiyetine girmeye çalışır. Fıkıh âlimleri onunla münâzaralarda bulunur. Değişmez ve sâbit olana demir atmış olan bu mütefekkir, irşadî (tasavvufî) tâlimini ve irfanî ilmini her menzilde naklederek durup dinlenmeden Bereketli Hilal ve Anadolu'yu karış karış dolaşır. Seyahatleri Küçük Asya'da (Anadolu yarımadası) birkaç defa konaklamak sûretiyle 620/1223'e kadar devam eder. Daha sonra ise Şam'a yerleşir. Yirmi bir yıl önce Mekke'de yazmaya başladığı *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin ilk taslağı olan manevi-irfanî külliyyatı (*summa mystica*) burada tamamlar; (vefatından birkaç sene evvel bunun ikinci bir nüshasını yazacaktır ki bu nüshanın 37 ciltten müteşekkil imzalı el yazması

16 *Fütûhât*, II, s. 425.

17 *Fütûhât*, II, s. 436.

elimizde bulunmaktadır) ve hikâyesini daha sonra nakledeceğimiz bir rüyânın ardından *Füsûsü'l-Hikem*'i kaleme almaya başlar.

Etrafında toplanan müritleri çoğalmıştır. Tâlim ve tedrisine devam eder, son günlerine kadar eserlerinin şerh ve izahlarını sürdürür: Bildiğimiz son tedris icâzeti, ibâdetlerin bâtınî mânâları ve manevi semereleri hakkında 601/1204 senesinde Musul'da tahrir olunan *Tenezzülat-ı Mevsiliyye* üzerinedir ve 10 Rebiülevvel 638 tarihine aittir. Birkaç hafta sonra 28 Rebiüssânî 638 (16 Kasım 1240) tarihinde Şam'da Hakk'ın rahmetine kavuşur. Halefleri kendisine “dini ihya eden - canlandıran” mânâsına gelen Muhyiddin lakabını münâsip görür ve onu Şeyh-i Ekber ya da Sultan-ı Ârifin olarak zikrederler.¹⁸

İbn Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Mekke Keşifleri) bâblarının başlangıcında bu eseri ithaf ettiği Abdülaziz el-Mehdevî'ye hitapta bulunarak 598/1201 senesinde onun hanesine misafir olduğundan bahseder ve onu taş ve toprak konakların en asili olan mukaddes şehir (Mekke'ye) birlikte gitmeye iknâ etmeye çabalar. Hemen ardından, ikâmet edilen mahalleri kutsileştirilmeye münâsip vasıfları bakımından sıralar. “Mekânlar maneviyat bakımından latif gönüllere tesir eder, bu sebeple maddî mekânlar (*menâzil-i cismâniyye*) arasında olduğu gibi manevi mekânlar (*menâzil-i rûhânîyye*) arasında da bir silsile-i merâtîp (hiyerarşi) bulunur” der. Abdülazîz'in nasıl Tunus'un doğusundaki deniz fenerinin odalarından birinde itikâfa çekilmekten vazgeçerek biraz daha uzakta kabristanlar arasında bir yerde itikâfî tercih ettiğini ve burada iç dünyasıyla deniz fenerindekine göre nasıl daha iyi baş başa kaldığını kendisine hatırlatır.

“Bahsettiğin şeyleri orada ben de tecrübe ettim” diye ekler ve muayyen mekânların bu imtiyazlı evsafının, orada mukim veya

18 Asin PALACIOS'un *El İslâm cristianizado*'sunun (Hristiyanlaşmış İslâm) ilk bölümünde ve Henry CORBIN'in *"L'Imagination créatrice"* (Yaratıcı muhayyile) adlı eserinde daha teferuatlı biyografik mâlûmat bulunmaktadır. R.W. AUSTIN'in *Ruhü'l Kuds (Sufis of Andalusia/Endülüs Süfileri)*, Londra, 1971; *Soufis d'Andalousie*, (Paris, 1979) isimli Fransızca tercümesinde de kestirme, ama isabetli bir taslak bulunmaktadır.

daha önceden ikâmet etmiş olan melekler, cinler veya insanlardan kaynaklandığını söyler: Misal olarak; (*Beytü'l-Ebrar* / Muhlisler Hânesi) olarak tavsif edilen Bayezid-i Bistâmî'nin evi, Bağdatlı büyük veli Cüneyd-i Bağdadî'nin zâviyesi, terk-i dünya ederek uzleti tercih eden İbrahim b. Ethem'in mağarası ve daha umûmî olarak da salih kulların yaşamış olduğu her mekân için böyle bir husûsiyet söz konusudur.¹⁹

Öyleyse dünyevî mekânlar bîtaraf ve tesirden mahrum değildir: Bir velinin orada bulunmuş olması veya vefatından sonra medfun bulunması bir bakıma o mahalde hayırlı bir tesir sahası hâsıl eder. Şeyh-i Ekber, bu şahsî tecrübesiyle velilere muhabbet ve ihtiram geleneğinin en bariz zuhûratlarından birinin hem bir esasını hem de teminatını verir. İleride göreceğimiz gibi Şeyh-i Ekber bu hususta bu kadarıyla kalmayacaktır. Az önce bahsettiğimiz metin, İbn Arabî tarafından Şark'a gelişinden kısa bir süre sonra, hicrî 7. asrın başlarında yazılmıştır. Bundan bir asır sonra ise Hanbelî âlimi Takîyüddîn İbn Teymiyye, "türbe ziyaretleri" (*ziyaratü'l-kubur*) ve benzeri âdetlere karşı amansız bir mücadele-ye teşebbüs edecek ve evliyâdan hatta bizzat Hz. Peygamber'den bile şefaât talep edilmesine karşı çıkacaktır.²⁰ Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in "doğum günü" *mevlidin* ve ondan da öte evliyânın mevlidlerinin tebrikinin reddedilmesi icap eden bir bid'at ol-

19 *Fütûhât*, I, s. 98-99.

20 İBN TEYMİYYE, *Mecmuatü'r-resail ve'l-mesail*, naşir: Reşid Rıza (Rashid Riza) V, s.85, 93; *El-fetvaü'l-kübrâ*, Beyrut, 1965, s. 93, 127, 344, 351; II, s. 218, 226. Ayrıca bkz. M. V. MEMON'un *Ibn Taimiya's Struggle against Popular Religion* (İbn Teymiyye'nin Avamî Dine Karşı Mücadelesi), La Haye-Paris, 1976, *Kitab iktidaü's-sıratü'l-müstakim*'in XVIII. ve XIX. bölümleri. Hz. Peygamber'in makberini ziyaret ve şefaâtini niyaz etmek hususunda İbn Teymiyye'nin muasır olan Şafîi fakihî Takîyüddîn es-Sübkî'nin *Şifau's-sikam* (Beyrut, 1978) adlı eserinde ona karşılık olarak verdiği ve bu âdetleri bir dizi hadis-i şerif ile teyit eden mülâhazaya bakınız. YÜSUF B. İSMÂİL NEBHANÎ'nin son derlemesi *Şevahidü'l-hakk fi istiğâsat seyyidü'l-halk* (Kahire, 1974) bu konu ve evliyânın şefaâti üzerine asırlarca süren münâkaşaları hülâsa etmektedir.

duğuna hükmedecektir.²¹ Bu konu üzerine münâkaşayı başlatan ilk o olmasa bile, İbn Teymiyye bunlar arasında açık ara en şiddetli olandır ve asırlar boyunca en müteessirleri olarak kalacaktır: Vehhabîler mârifetiyle Arabîstan'da mukaddes telakkî edilen ve hürmet gösterilen mahallerin, sayısız Müslüman nesli tarafından tahrip edilmesine yol açacaktır. Fikirleri bugün bile İslâm'ın sâfiyetine ve asliyetine hâlel getirdiği ileri sürülen "inhiraflara" karşı şiddetli kampanyalara ilham vermektedir. Esasen evliyâyâ ihtiram geleneği 13. asırda zuhur etmiş değildir; öncelikle İslâm'ın ilk zamanlarında Hz. Peygamber'in ailesi Ehl-i Bey't'e ve ashabına mâtuf olmuştur. En azından hicrî 4. asırdan itibaren 3. asrın en muteber evliyâsının hatırasına Bağdat'ta türbeler inşa edilmiştir.²² Hicrî 12. asırda İbn Cübeyr'inki gibi seyahat hikâyeleri, Ruba'î'nin²³ *Fezailü's-Şam* gibi *fezail* (bir bölge ya da şehre verilen şanlı payeler) derlemeleri, Harevî'nin Janine Sourdel-Thomine tarafından neşredilen *Kitabül-İşarat ilâ Mârifetü'z-Ziyârat*'ının tam bir numunesini teşkil ettiği manevi ziyâretgâhlar rehberleri²⁴, tarihçeleri katî olarak tespit edilemeyen ancak her hâlükârda çok eski oldukları bilinen gelenekleri teyit etmektedir. Son olarak, bilhassa Sülemî'nin *Tabakat*'ı veya 11. asırda Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin on ciltten müteşekkil *Hilyetü'l-Evliyâ'sı*

21 Bkz. İBN TEYMIYYE, MRM, V, s. 81-104, *Risâletü'l-ibâdâtü's-şer'iyye ve'l-fark beyne hüve beyne'l-bida'iyye*.

22 Bkz. Louis MASSIGNON, "Les saints musulmans enterrés à Baghdâd" (Bağdat'ta medfûn olan Müslüman evliyâ), *Revue de l'histoire des religions*, 1908. Bu tetkik *Opera minora*, Beyrut, 1963, III, s. 94-101'te iktibas edilmiştir. Ayrıca Kahire hakkında bkz. *Opera minora*, III, s. 233-285'te tekrar neşredilen aynı müellifin "La cité des morts" (Ölüler Şehri) konulu makalesi, *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* (Fransız Doğu Arkeolojisi Enstitüsü Bülteni).

23 EBÜ'L-HASAN ER-RUBA'Î, *Feza'ilü's-Şam ve Dimişk*, naşir: S. el-Müneccid, Şam, 1951.

24 ALİ B. EBÜ BEKR EL-HAREVÎ, *Guide des lieux de pèlerinage* (Mânevî Ziyâretgâhlar Rehberi) naşir: J. Sourdel-Thomine, Şam, 1953; ayrıca bkz. J. SOURDEL-THOMINE, "Les anciens lieux de pèlerinage damascains" (Şam'ın Mânevî Ziyâretgâhları Rehberi), *Bulletin d'études orientales* (Şarkiyat Tetkikleri Bülteni), cilt XIV, Şam, 1954, s. 65-85.

(Evliyânın Ziynetleri) gibi başlıca eserlerle birlikte siyer-i evliyâ kitâbiyatı bu husustaki muhabbetin hem ürünü hem de gıdasını teşkil etmektedir. Şunu ayrıca kaydetmek icap eder ki ne günümüzde ne de geçmişte bu siyer-i evliyâ ve evliyâ menkıbeleri ekseriyet itibarıyla “avamî” bir edebiyattan ibâret olmuştur. Bu hafta ne az önce zikrettiğimiz eserler için ne de aynı zamanda Harirî’nin *Makâmat*’ının muteber bir şârihi olan İbnü’z-Zeyyad et-Tadilî’nin hicrî 5. ve 6. asırlarda yaşamış Cenubî Fas’ın velilerine hasredilmiş *et-Teşevvuf*’u ya da onun selefi olan mutasavvıf Ahmed el-Bâdisî’nin *Maksad*’ı gibi daha mütevazı ve tamamen mahallî evsaftaki eserlere yakıştırılabilir.²⁵ Evleviyetle bu siyer-i evliyâ edebiyatını, daha sonraları Feridüddin Attar ya da Molla Camî gibi çok büyük ediplere medyun-ı şükran olduğumuz eserler silsilesine dâhil etmek hiç de isabetsiz olmaz.

Gerçek şu ki, dönemselleştirme konusunda abartılı bir temâyüle kapılmamak şartıyla İbn Arabî’nin zamanını yeni bir devrin başlangıcı olarak telakkî etmemiz icap eder. Hakikaten onun devri İslâm tasavvufunda ifadesini bulan tüm nazariyatın ve bu hususta daha sonraki tüm inkişafı günümüze kadar tâyin eden kurumların zuhuruna şahit olmuştur. Bu, Ümmet-i Muhammed’in siyasî tarihi bakımından (1258’de Bağdat’ın Moğollar tarafından işgal edilişi ve Abbasî halifeliğinin yıkılışı gibi en dramatik cihetlerini temsil eder) bir dönüm noktasıdır ve tasavvuf bakımından nazari meselelerde perde gerisinden sahne önüne geçişin ve içtimâî olarak da gayrinizâmîlikten nizâmîliğe ve seyyaliyetten teşkilatlanmaya doğru bir değişimin bu devirde meydana gelmesi tesâdüf eseri değildir. Tasavvufun aslî mefhumları, kimilerine göre bir zirve, kimilerine göre ise bir hedef tahtası olarak telakkî edilen İbn Arabî’nin eserleriyle bu devirde tebâruz

25 *Et-Teşevvuf* hakkında bilhassa yer adlarıyla alakalı olarak, daha mufassal ve kesin olması itibarıyla Ahmad Tawfiq (Ahmed Tefvik), Rabat, 1984; Adolphe Faure, Rabat, 1958’e tercih edilmelidir. Daha önce G.S. Colin tarafından *Les Saints du Rif* (Rif’in Velileri), Paris, 1926), adı ile tercüme edilen BÂDİSÎ’nin *Maksad*’ı SA’İD A’RAB, Rabat, 1982 tarafından eleştirel bir baskıya konu olmuştur.